

ЩЕНКО Олександр
кандидат філологічних наук
заступник директора з наукової роботи
Інститут енциклопедичних досліджень НАН України

СПРОБА КІЛЬКІСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ УКРАЇНСЬКИХ РЕГІОНАЛЬНИХ ЕНЦИКЛОПЕДІЙ (ЗА ДАНИМИ БІБЛОГРАФІЧНОЇ БАЗИ «ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ»)

У дослідженні схарактеризовано кількісний аспект регіональних енциклопедичних видань. Простежено кількість регіональних енциклопедій відповідно до областей України та років їхньої появи. Зроблено висновок про доволі велику кількість регіональних енциклопедій в Україні, однак лише незначний відсоток з них виконують функцію створення цілісного образу про регіон (область).

Ключові слова: *регіональні енциклопедії, області України, обласні центри, аматорська енциклопедистика, професійна енциклопедистика.*

Одне з провідних завдань національної енциклопедистики – представлення кожного регіону України в енциклопедичному форматі. Така необхідність обґрунтована тим, що наявність у регіоні власної енциклопедичної «візитівки», як зазначають фахівці, є однією з важливих умов розвитку регіональних наукових досліджень [3: 271]. До того ж цілісне охоплення України регіональними енциклопедіями означає сприяння інтелектуальному, культурному, духовному розвитку не лише регіонів, а й держави загалом.

Гадаємо, ідея того, щоб кожна адміністративно-територіальна область, обласний центр були висвітлені окремими ґрунтовними енциклопедичними виданнями – і універсального, і галузевого характеру, є правильною з багатьох причин. Сутність регіональної енциклопедії полягає в тому, що вона забезпечує формування цілісного образу про той чи інший регіон нашої держави. До того ж, як стверджує С. Лісіна, образ регіону створюється вже на підставі власне факту про наявність чи відсутність регіональної енциклопедії. А умовами створення регіональної енциклопедії професійного рівня є наявність наукового потенціалу, політичної волі та соціального замовлення [3: 272].

На сьогодні репертуар української регіональної енциклопедистики складається з низки видань, присвячених областям, столиці, іншим великим містам, містечкам, районам, районним центрам, промисловим чи етнографічним краям. Основу таких видань

формує краєзнавчий матеріал. Щоправда, не всі області й обласні центри можуть похвалитися власними енциклопедіями. У зв'язку з цим важливим напрямом діяльності енциклопедознавців вважаємо, по-перше, аналіз регіонів, земель, історичних країв, територій на предмет того, які з них є пріоритетними на підставі різних чинників для висвітлення якісними енциклопедичними виданнями; по-друге – критичне вивчення вже наявних регіональних енциклопедично-довідкових видань, з'ясування того, наскільки вони відповідають функції забезпечення важливої інформації регіонального змісту й, відповідно, яке значення мають для регіону.

Метою нашого дослідження є встановлення широти охоплення регіонів України енциклопедичними виданнями. Вибіркою енциклопедичної літератури слугує бібліографічна база Інституту енциклопедичних досліджень НАН України «Енциклопедичні видання України» [1], зокрема розділ у ній – «Регіональні енциклопедичні видання» [6], де зібрано паспортизацію українських регіональних енциклопедій, енциклопедичних словників та енциклопедичних довідників.

Відповідно до цієї бази українська регіональна енциклопедистика налічує близько 100 енциклопедично-довідкових праць (ресурс постійно поповнюється паспортизацією нових видань). Загальний розподіл таких видань за областями представлено в табл. 1. Варто зауважити, що, крім видань, які корелюють з областями, існують також і такі, що присвячені українським землям за межами держави. Серед них, зокрема, «Енциклопедичний словник Лемківщини» – про українську етнічну територію в межах Польщі та «Зелений Клин: енциклопедичний довідник» – про землю, заселену українцями в Приамур'ї (Російська Федерація), краєзнавчий словник «Пряшівщина» – про українську етнічну територію в Північно-Східній Словаччині. Окрім цього, опубліковано кілька українських видань, де подано інформаційні довідки про регіони світу (країни) – їх віднесено до категорії регіональних енциклопедій, оскільки в найширшому значенні об'єктами уваги регіональних енциклопедій, згідно з визначенням Л. Петровської [5: 5], є регіони різного рангу – континент, країна, її землі, міста.

Як видно з табл. 1, всі регіони (області) України представлені тими чи іншими енциклопедично-довідковими виданнями. Лідером серед них за кількістю відповідної літератури є Черкащина. Щоправда, з цього приводу варто зазначити таке: із 16 видань 13 представляють одну серію під назвою «Черкаський край в особах 1941—2001», яку підготував М. Бушин, можемо вважати за одне серійне видання; у такому разі Черкащина має 4 енциклопедичні видання, а не 16. Сімома виданнями представлено Полтавську область, хоча три з них належать до спільного видання – «Звід пам'яток історії та культури України» Інституту історії України НАН України. Київська область презентована 6 виданнями, при цьому всі вони присвячені Києву.

Незважаючи на доволі велику кількість регіональних енциклопедичних видань і відгуки окремих учених (див. – [4: 149]) про цей факт як про унікальний за своєю повнотою й різноманітністю комплекс довідкової інформації про регіони країни, було б некоректно назвати повний перелік таких видань здобутком (саме у значенні успішних досягнень) української регіональної енциклопедистики, оскільки істотна частина відповідних праць – невисокої якості, не відповідають статусу енциклопедії, а деякі навіть набули сумнівної слави. Наприклад, видання «Черкащина: Універсальна енциклопе-

дія», автором-упорядником якого є В. Жадько, попри висунення його Національною спілкою краєзнавців України на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки, було звинувачено у плагіаті.

Табл. 1: Кількісний розподіл українських регіональних енциклопедично-довідкових видань за областями

Області	Кількість видань
Черкаська	16
Полтавська	7
Київська	6
Харківська	6
Закарпатська	5
Дніпропетровська	4
Львівська	4
Сумська	4
Чернігівська	4
Рівненська	4
АР Крим	3
Миколаївська	3
Одеська	3
Тернопільська	3
Запорізька	3
Житомирська	2
Івано-Франківська	2
Чернівецька	2
Волинська	1
Вінницька	1
Донецька	1
Кіровоградська	1
Луганська	1
Херсонська	1
Хмельницька	1

З погляду презентації регіону, створення цілісного образу про його минуле й сучасне у всіх вимірах найважливішими виданнями є саме енциклопедії (а не енциклопедичні словники чи довідники) універсального характеру про область і обласний центр, до того ж підготовлені фаховими колективами.

Констатуємо, що універсальних фахових (некомерційних і неаматорських) енциклопедичних видань, присвячених областям й обласним центрам, – лише кілька (див. табл. 2 і 3). Незважаючи на те, що окремі з них – енциклопедичні словники й довідники, за методичними засадами підготовки, принципами укладання тощо вони заслуговують на високий статус енциклопедичного видання.

Табл. 2: Обласні енциклопедичні видання універсального характеру

Області	Кількість видань
Полтавська	2
Тернопільська	1
Харківська	1
Чернігівська	1

Перелічимо універсальні енциклопедичні видання про області (подаємо за хронологічним принципом):

1. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А. Кудрицького (К., 1990);
2. Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. А. Кудрицького (К., 1992),
3. Тернопільський енциклопедичний словник: У 4-х т. / Гол. ред. Г. Яворський (Тернопіль, 2004–2010),
4. Полтавіка. Полтавська енциклопедія: У 12 т. / Гол. ред. О. Білоусько (Полтава, 2009–2015),
5. Харківщина: Енциклопедичний словник / Гол. ред. С. Посохов (Х., 2014).

Відзначимо також наявність видання про частину Дніпропетровської області – Енциклопедія Криворіжжя. У 2 т. / Укл. В. Бухтіяров, В. Балакін, О. Степаненко та ін. (Кривий Ріг, 2005).

Існує кілька довідкових видань, присвячених Житомирській, Запорізькій, Харківській, Донецькій і Луганській областям, утім віднесення яких до офіційних «візитівок» регіонів, вважаємо, буде перебільшенням. Це, зокрема:

1. Донетчина = Donetsk region: справочное издание в 2-х т. / Сост. А. Бразовская и др. (Луганск, 2012);
2. Цікава Житомирщина: ілюстрована туристична енциклопедія у 4 т. / Укл. Г. Мокрицький (Житомир, 2014);
3. Запорізька область: природа, історія, архітектура, культура, економіка. Ілюстрована енциклопедія / Гол. ред. Є. Червоненко (Запоріжжя, 2006);
4. Запорожская область: Иллюстрированная энциклопедия в 2-х т. / Гол. ред. В. Брезовский (Запорожье, 2004–2006);
5. Луганщина = Luhansk region: справочное издание / Сост. И. Бразовский и др. (Луганск, 2012);
6. Харьковщина = Kharkiv region: справочное издание / Сост. И. Бразовский и др. (Луганск, 2012).

Ось перелік фахових енциклопедичних видань про обласні центри (подаємо за хронологічним принципом):

1. Київ: Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького (К., 1981–1986);
2. Місто і люди. Єлисаветград – Кіровоград, 1754–2004: Ілюстрована енциклопедія / Укл. Г. М. Урсол та ін. (Кіровоград, 2004);
3. Тернопільський енциклопедичний словник: У 4-х т. / Гол. ред. Г. Яворський (Т., 2004–2010).

4. Енциклопедія Львова: У 4-х т. / За ред. А. Козицького та І. Підкови (Л., 2007–2012);
5. Популярна енциклопедія Львова: історія, культура, людина, місто / Укл. О. Ольсич (Л., 2009);
6. Івано-Франківськ: Енциклопедичний словник (Івано-Франківськ, 2010).

Табл. 3: Енциклопедичні видання універсального характеру про обласні центри

Області	Кількість видань
Львівська	2
Київська	1
Івано-Франківська	1
Кіровоградська	1
Тернопільська	1

Універсальні енциклопедичні видання про області й обласні центри складають близько 20 % зі всієї сукупності аналізованих праць. Саме ці енциклопедії, енциклопедичні словники й довідники становлять основу української регіональної енциклопедистики. Інший масив видань присвячено дрібнішим регіонам (районам і районним центрам), окремим галузям діяльності (зокрема культурі, історії, літературі, образотворчому й театральному мистецтву, господарству, освітній, бібліотечній справі, релігії) та відомим у регіонах особистостям; переважну більшість таких видань можна означити терміном «аматорська енциклопедистика». Окремо варто згадати видання, присвячене кримським татарам, – «Крымскотатарская энциклопедия» у 2 томах (Симферополь, 1993–1995). Подібні видання, тобто такі, що мають етнічний компонент і презентують окремий корінний народ, його історію, традиції, звичаї й культуру, енциклопедознавці кваліфікують національно-регіональними [7: 4]. Додамо також, що віднедавна створено редакційні колегиї енциклопедичних проєктів, які поки що не опублікували своїх видань (тому в статистичному аналізі їх не враховано), проте робота над їх підготовкою продовжується. Серед таких – «Волинська універсальна енциклопедія», ініційована Волинською обласною радою, та «Енциклопедія Хмельниччини» («Енциклопедія Поділля»), підготовкою якою займається Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців. Готується також «Енциклопедія Буковини».

Кількісне вивчення репертуару регіональних енциклопедій було б неповним без вивчення хронологічної характеристики. Відповідно до зазначеної вище бібліографічної бази найпершим виданням енциклопедичного характеру про регіони України є «Історія міст і сіл Української РСР» у 26 томах (К., 1968–1973), яке описує всі області країни. За словами А. Комської, це видання вплинуло на подальший хід розвитку регіональних досліджень в Україні [2: 12]. Найпершим же енциклопедичним виданням про місто є вже згаданий «Київ. Енциклопедичний довідник» (К., 1981), а про область – «Чернігівщина. Енциклопедичний довідник» (К., 1990). Загальну кількісну картину появи енциклопе-

дично-довідкових видань за роками показано на рис. 1, на якому видно, що період активного друку відповідної літератури починається на початку 2000-х років. Найбільше ж видань опубліковано у 2007 році (10).

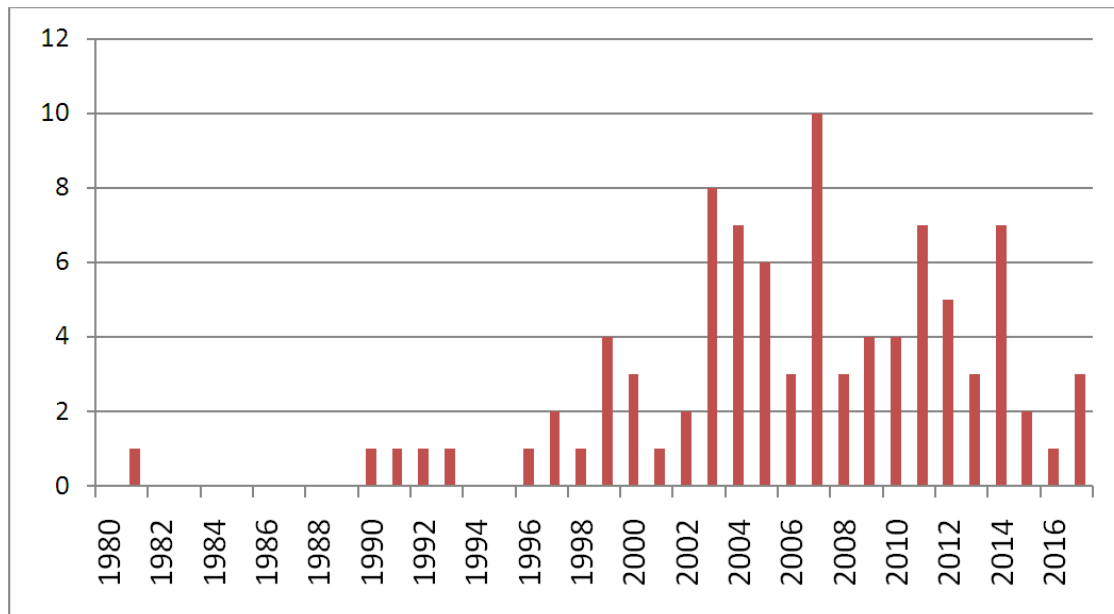

Рис. 1: Поява регіональних енциклопедичних видань (за роками)

Зазначимо, що україністика володіє й виданнями довідкового характеру більш раннього періоду, які можна назвати прообразом регіональних енциклопедій. Таким, зокрема, вважають збірник статей «Карпатська Україна» (1939). Хоча корені довідкової літератури сягають ще 18 ст.: у своїй статті П. Чалий характеризує працю митрополита Київського й Галицького Є. Болховитінова «Историческое, географическое и экономическое описание Воронежской губернии» (1880) як одне з найперших регіональних видань, спільне для української та російської енциклопедистики [8: 3].

У 2017 році опубліковано 4 видання, а саме:

1. Енциклопедія освіти Хмельниччини / Гол. ред. В. Берека (Хмельницький, 2017);
2. Звід пам'яток історії та культури України: Закарпатська область (К., 2017);
3. Звід пам'яток історії та культури України: Сумська область (К., 2017);
4. Энциклопедия Бердянска. Т. 4: Ежегодник-2017 / Гол. ред. В. Михайличенко (Мелитополь, 2017).

Отже, незважаючи на велику кількість регіональних енциклопедично-довідкових видань, комплексне представлення більшості українських регіонів, формування цілісного уявлення й образу про них не забезпечено. До того ж характерною ознакою української регіональної енциклопедистики є превалювання аматорського рівня енциклопедично-довідкового книговидання над професійним, чим і зумовлена велика кількість регіональної довідкової літератури.

Література

1. Енциклопедичні видання України: бібліографічна база (електронний покажчик) / Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України. К., 2016. <http://encyclopedia.kiev.ua/other files/eu-catalog.php>.
2. Комська А. Регіональні енциклопедії України: стан та перспективи видання // Бібліотечна планета. 2004. № 4. С. 11–15.
3. Лісіна С. Інтеграція інформаційних ресурсів через регіональні енциклопедії // Матеріали 5 Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство 2016» / Національний університет «Львівська політехніка». Л.: Вид-во Львів. політехніки, 2016. С. 271–272.
4. Лісіна С. Львівські регіональні енциклопедії: проблеми та перспективи розвитку // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер.: Історія. Тернопіль: ТНПУ, 2016. Вип. 1. Ч. 4. С. 149–154.
5. Петровская Л. Классическая энциклопедия: базовые технологии и методика // Вопросы энциклопедистики. Вып. 6. 2017. С. 5–13.
6. Регіональні енциклопедичні видання // Енциклопедичні видання України: бібліографічна база (електронний покажчик) / Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України. К., 2016. URL: <http://encyclopedia.kiev.ua/other files/rev.php>.
7. Саитов У. Современная российская региональная энциклопедистика, особенности ее становления и пути развития // Материалы Всероссийской научно-практической конференции «Исторический опыт, актуальные проблемы развития российской региональной энциклопедистики». Уфа: Башкирская энциклопедия, 2012. С. 4–9.
8. Чальый П. Строка в энциклопедии. Краеведческий поиск в русско-украинском пограничье // Доповіді Третьої міжнародної наукової конференції «Українська енциклопедистика». К.: Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. С. 37–42.

AN ATTEMPT OF QUANTITATIVE ANALYSIS OF UKRAINIAN REGIONAL ENCYCLOPEDIAS (ACCORDING TO THE BIBLIOGRAPHICAL RESOURCE «UKRAINAIN ENCYCLOPEDIAS»)

The study describes the quantitative aspect of regional encyclopedic publications in Ukraine. The number of regional encyclopedias was learned in correlate to the regions of Ukraine and years of their appearance. It is concluded fairly large number of regional encyclopedias in Ukraine, but only a small percentage of them perform the function of creating a holistic image of the region (region).

Keywords: regional encyclopedias, regions of Ukraine, regional centers, amateur encyclopedia publishing, professional encyclopedia publishing.